

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 19 (10004)

1976 чылдың январь 24, суббота

1925 чылда
түзүлгөндүгү

Өртүз
2 көл.

Социалист чарышка бедик көргүзүлгөни чедип алган ажылчыларны, колхозчуларны, инженер-техниктиг ажылдакчыларны болгаш албан-хаакчыларны шаннаары-биле «Социалист чарыштын тилекчизи» деп нинти-эвилелдин чангыс хевирлиг демдээн доктаадып тургузар.

(СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ның Министрлер Чөвүлелиниң, ВПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның доктаалында).

Л. И. Брежнев,

А. А. Громыко оларның

Г. Киссинджер-биле

беседалары

Январь 22-ге Кремльге СЭКП ТК-ның Чингизе секретари, Л. И. Брежнев биле СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ның даштыкы херектер министри А. А. Громыконун АКШ-тын күрүмө секретари Г. Киссинджер-биле чугаалашканын үргүлтүрүш.

Стратегтиг чөксөкти кызыгарлаар дугайында чадугуражыганы ажылдап кылгыры-биле холбашкан айтырлыгырынык чугаалашкы көөрүчкө олар кол кичээлгейин салгайлар.

(СЗТА).

ХУРАГАННАРНЫ БҮРҮН АЛЫР

Тыванын хойжуларында эн-не чымыштыг болгаш харысалгалыг үс—хой оолдаашкыны эгелээн. Ону канчаар эрттиреринден ону беш чылдың болгаш бо чылдың планын онаалдаларының күөсүлдөзү улуу-биле хамааржыр. «1976—1980 чылдарда ССРЭ-ның улус ажыл-агыйын хөгжүдеринин кол угланымшыкынары» деп партияның XXV съездининге СЭКП Төп Комитетинин төлөөлелинге хей-аът кирген хойжулар немелде хүлээлгелерин ап, социалист чарышты калбартып, күженишкенин ажылдап турарлар.

Республикада 577.765 баш кыс шээр мал бар. Оларнын чүс баш бүрүзүне онааштыр 85 чаш төлдү алыры социалист хүлээлгедө көрдүнгөн. Чер-черде партия организациалары болгаш партбөлүктөр ол хүлээлгени күөсүлдиринче бүгү күштү мөөнөп турар. Кажаларны чыгылаар, сакмашкыларын четчелээр, чаш малга бээр чөмүн кадагалалын шынгырадыр, малчыларнын хандырылганын экинжидер болгаш өске-даа хемчеглерин ап чорудуп турар.

Бо хүннерде төрөөн хойнуң саны бежен мун чоокшулай берген. Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик райондарын төрүүр хойнуң чээрби ажыг хуузу хураганнапкан. Блангыя Улуг-Хеминин ажыл-агыйларында эркен чылдын бо үезинде турганындан хой хой төрөө, Республикала төрөөн хойнуң саны 1975 чылдагызындан элээн ажып турар. Мындыг байдал Кызыл, Эрзин районнарга көскү. Колхозтарнын болгаш совхозтарнын хойну эрте хураганнадып турар апарганынын бадтыкалы ол.

Чаш хураганнарга хорамча амдызында барык-ла чок. Чөөн-Хемчик районнуң хураганнарын саны төрөөн хойнуңдан көвүдөп турар, а өске районнарга төрөөн хой-даа, алдын-ча хураган-даа нургулайында деп. Тандынын «Революциянын чалбыжы» совхозта, Эрзинде «Чаш орук» колхозтуң №1 бригаданында, «Алдан-Маадыр» совхозтуң төп салбырында хой оолдаашкыны элээн чогулгалыг. Ынчалза-даа мындыг черлер республикада хей эвес. Чамдык ажыл-агыйлар бо харысалгалыг сезонга сула белеткенген. Кажалары соок, нити өл, пекказы ышталыр, ногаан снген болгаш чарба белеткеп албаан кыштаглар бо-ла таваржыр.

Барыын-Хемчикте «Шекпээр» совхозтуң Хөндөлөн салбырында мал чөм чедиртинмээн, дус дүжүртүмээн болгаш одаар ыжы чок коданнар эвээш эвес. Ында малчыларда сакмашкы чедипшес, фонар, кывар-суг болгаш тускай хеп чок. Автолавка келбестээн. Салбырын чангыс автомашына үрелпн калган. А «Тес-Хем» совхозтуң кыштагларынын хой оолдаашкынынга белеткели база багай. Сарыг-Сингенде хураган кажазынын көргөни мында пекка-биле деңежи берген. Республиканын дыка хей ажыл-агыйларында төрүүр хойнуң болгаш чаш хураганнын суг-биле хандырылгасы четпес, чамдык малчылар хар эргизип суггарып турар. Бачым иште малчынарже кичээлгей кошкак, аш-чем, шай, таакпы чергелиг барааннар чедирери ховар. Мал болгаш кижн эмирлери, тускай эртемниглер оларга ховар чедип турар.

Эрткен чылын кыштаглаашкынга белеткелин кошкандан тарып боозадылганы эки организаставаанындан, хой оолдаашкынын үезинде ажылды четпес башкарганындан болгаш мал чөм эвээш белеткезининден төрүүр дөрт хойнуң бирезинин-не хураганны доруктуруп ап шыдаваан бис. Бо чылын ол таварылганы катаптавас сорулга-биле чер-черде партия органнары хой-нинти организациаларыга удуртулганы күштелдирер, ажыл-агыйлар удуртукчуларынын, тускай эртемниглерин, хойжуларын болгаш сакмашкытерин харысалгалык бедидер хемчеглерин алыр ужурулуг. Блангыя масса-политиктиг ажылды күштелдирер.

Чаш малдың ажаалдазын күштелдирер херек. Ветеринар-профилактиктиг ажылды чорудары, дугарлаары, «Тарып боозадылганын болгаш хой оолдаашкынын» дептерин үргүлчү доллурлары болгаш үчөг-отчөгтү шыгырадыры чугула. Төрүүр хойга, хураганнарга болгаш оларнын нелеринге чөмүн чогуур хемчээл (хүндө 1,5—1,8 чөм единицасы) өзүзгар болбаазырадып (ылбырадып, чарбалаш, чуданнап) бээр—хураганнарын дүрген доругарына улуг дузалыг дээрзин уттуп болбас. Бо бүгүнү амдыралга боттандырып тургаш хураганнарын бүрүн алыры чугула.

ШЫНАРНЫ БЕШ ЧЫЛЫНДА ДЕЛГЕМ БАЗЫМНАР-БИЛЕ

Тыва АССР-ниң ажылчы чоннарының 1976 чылда социалист хүлээлгелери

СЭКП ТК-ның партияга, совет улуска Кыгырымыга болгаш СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ның Министрлер Чөвүлелиниң, ВПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның улутпунуң, тудугуң, транспорттуң база көдө ажыл-агыйын ажылдакчыларын Бүгү-эвилел социалист чарыштын дугайында доктаалыга харыс кылдыр, СЭКП-ниң XXV съездинин төлөпиг уткуур талазы-биле социалист чарышты улам калбартышаан, Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары тоску беш чылдың доозукчу 1975 чылда планнарын болгаш социалист хүлээлгелерин күөсүлдүр, республиканың улус ажыл-агыйын база культуразын хөгжүдөр талазы-биле чамдык эки түнөөлөрдүн чедип алган.

Улетпунуң бугурагы черлери 1975 чылдың улус ажыл-агый планын декабрь 24-ке чедир күөсеткен. Планда ажыр 2,7 миллион рубльдин продукцияны бугурап ундурган. Тудуг организациалары тудуг-монтаж ажылдарын хемчээлин 8,3 хуу улгаттырган. Автотранспорттуң, коммунал-амыдырал хандырылганын, харылаанын бугурадылганын, сандыгын болгаш нинтиги чөмөлөгөзүнүн база өске-даа чамдык адырларын ажылдакчылар планнарын база күөсеткен.

Көдө ажыл-агыйын ажылдакчылары агаар-бойдустун байдалы таарымча чок болза-даа, нинтиги малынын баш салынын өзерин чедип алганар. Дыка хой колхозтар болгаш совхозтар мал ажылынын продукцияларын бугурадылганын болгаш күрүмөгө сандыгын планнарын күөсеткен.

Республиканың ажылчы чоннары 1975 чылдың түнөөлөрдүн ундургап турган, планнарын болгаш социалист хүлээлгелерин күөсүлдүрүш бар четпестери тодаргай-биле көрүп турарлар. Продукциянын шынарын экинжидер, бот-үнесин чингедир болгаш бугурап ундурган көвүдөдир талазы-биле аргаар болгаш кураалдарын аждаа бүрүп-биле ажылдавын турар. Бугурагы, организациа болгаш ажыл-агый черлеринин чамдык коллективтери планнарын болгаш социалист хүлээлгелерин күөсетпес, бугурадылганын кол фондустарын багай ажылдап, төлөвилеттиген күчүлери ажылдаар, ажыл-агый ээлчээр коэффициентин улгаттыраар, бугурадылганын техника талазы-биле өдө дөдир, технологияны сайыраңгай-жыдыр, ажылды механизастар болгаш автоматтылар, күш-ажыл, материалдыг болгаш сан-хөө кураалдарын камныг ажылдаар, ажыл шыгынын чиндирин кыдыраар, социалист өнү-хөгжүнүн камталып талазы-биле хемчеглерин чедир алыын турар. Чамдык колхозтарда болгаш совхозтарда малдың баш саны болгаш продуктулуг чорук оожум улгалыг турар, мал хойу-биле чудал өдүр, чер ажылынын культуразын кууд, мелиорация ажылдарын багай ажылдап турар чоруктар бар.

Партиянын Төп Комитетинин декабрь (1975 ч.) Пленкумун айтышкынынарга, партиянын XXV съездининге СЭКП ТК-ның «1976—1980 чылдарда ССРЭ-ның улус ажыл-агыйын хөгжүдеринин кол угланымшыкынары» деп төлөвилелге, «Бугурадылганын ажыктым болгаш ажылдык шынарын бедидери дөм, 1975 чылдың улус ажыл-агый планын чедипшкенин күөсүлдүрүш дөм, Бүгү-эвилелдин социалист чарыштын дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ның Министрлер Чөвүлелиниң, ВПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның доктаалыга дүштүр республиканың ажылчы чоннары болза 1976 чылда социалист чарыштын кол угланымшыкынары нинтигел бугурадылганын ажыктым болгаш шынарын бедидери, эртем-техниктиг депшлени улам ылай дүргөдиринге үндөзүлөш, күш-ажылдын бугурадылганын өстүрери, камналга чурчум күштелдирери болгаш бугурап ундурган

турар продукциянын бот-үнесин чингедир. ээти, сүтү, дүтү, ногааларын, картофельди болгаш мал база чер ажылынын өске-даа продуктуларын бугурадылганын хемчеглер-биле көвүдөдир, тудугуң хуузааларын кыдыраар болгаш бот-үнесин чингедир планнарын чугаа чокка додур болгаш ажыр күөсүлдүрүш дөм демисел бөдүр деп республиканың ажылчы чоннары санаваашан, ону беш чылдың багытайгы чылдында дараазында социалист хүлээлгелерин ап тур:

УЛЕТПҮР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ

Улетпүр продукциянын кылып ундурган болгаш сайгарарынын күрүмө планын хуузаадып эрте. декабрь 28-ке чедир күөсүлдүр Улетпүрүң бугурап ундурган чүдүлгелерин хемчээлин 1,5 хуу улгаттыраар, күш-ажылдын бугурадылганын планга уадр 2,0 хуу бедидер. Планда ажыр 1,9 миллион рубльдин эвээш өвөс продукциянын бугурадылганын сайгарар, өн иштинде: 2,1 миллион киловатт-шак электри энергияны, 7 мун тонна даг-дүгү, 40 мун тонна хөмүр-даш, 1,5 мун кубометр диген материалдар, 3,6 мун кубометр тудуг ымажы, 733 дөрбелчин метр чазанылга кыгыларга, 755 кубометр өптөр демир-бетон, 500 тонна чугай, 150 тонна хлөм-булка кыгыларга, 3 мун эжеш хөм икж, 40 мун рубльдин дараанын кыгыларга.

Бүгү продукциянын немелде өзүлгезинин 80 хууун күш-ажылдын бугурадылганын бедидеринин күөсели-биле чедип алыр. Барзаныг продукциянын бот-үнесин 0,55 хуу чингедир болган 300 мун рубльдин эвээш өвөс пландан ажыр арыг орулганы алыр.

Чаш техникалык мал мурбачы технологияны, чарыкчы саналдарын ажылдаарынын күөсели-биле 1,5 миллион рубльдин камалга ажыны алыр. 1,7 миллион киловатт-шак электри энергияны, 1,7 мун тонна хөмүр-дашты, 45 тонна кылар-чар материалдарын камнап алыр.

Уш ызын хевирин продукциянын белеткеш. Күрүмөниң шынар демдөм тысыры-биле бадтылап киирер. Шынар экинжидеринин ажылын эргелер башкаар системаны комплекстиг ажылдаарынын талазы-биле белеткеп хемчеглерин бугурадылганын чорудар. Продукциянын чаш 36 хевирлерин бугурап ундурган агаар. Чаш профессионалга 1600 кижнине өөдир, 2400 ажылчыларнын мергежлин бедидер.

ТУДУГ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ

Каттал тудугуң чыл планын керээ-биле ажылдаар арганы өзүзгар декабрь 29-ка чедир күөсүлдүр. Тудуг-монтаж ажылдарын хемчээлин 1975 чылдың-биле деңгээрге, өн 12,1 хуу улгаттыраар болгаш күш-ажылдын бугурадылганын планда көрдүнгөниге уадр 1 хуу улгаттыраар.

Тудугуң индустриализастаарынын деңгелин 10 хуу бедидер.

Злегес-Аксинда керамиктиг хана материалдарынын заводун чылда 50 миллион чижек туубу бугурап күчүлүг кылдыр, «Тыва көдө» тудуг трестин керамика-сай заводун, «Тудуг кезектери» комбинаттың ыш болбаазырадыр заводун, Ынамдын алгы заводун чылда 140 мун эжеш кидис кидж бугурап күчүлүг кылдыр, Хову-Аксин сугура 70 универсальдиг машиналыг дааранылга фабрикаын, 57 километр автомобиль оруктарын, Кызыл—Шыгаан-Арытын радио дамчыдылга шугурум, бедик вольтурут 195 километр электри дамчыдылганын шугурум ажылдаа киирер.

Нинти шалу 122 мун дөрбелчин метр чурталга бажынна-

ПАРТИЯНЫН XXV СЪЕЗДИЗИНГЕ УТКУШТУР ЧАРЫШТЫ УЛАМ КАЛБАРТЫР

СЭКП-ниң XXV съездинин чаш күш-ажылчы чедипшкенин-биле уткуур дөм, бистиг республиканың улус ажыл-агыйын бугу-ле адырларын ажылдакчыларын 1976 чылда улус ажыл-агый планын чедипшкенин күөсүлдүрүш дөм социалист чарышты иделкейг кииркен.

«Тыва тудуг» трестин № 45 тудуг эргелинде СЭКП-ниң XXV съездининин делегаты Августа Иванова Ельшоваң удуртканы коммунист күш-ажылдыг шеверлекчилер бригаданын кежигүнери 1976 чылда план өзүзгар 50 мун рубльдин тудуг-монтаж ажылдары кымыр хүлээлгенин аде көрүп, чылдың төңүзүнге чедир 57 мун рубльдин тудуг-монтаж ажылдарын чүлө «эки» демлекке кылдыр деп бедиктиг социалист хүлээлгени алган. Бригаданың кежигүнери амгы үдө бо чылдың март айында планга киириштер ажылдап

эгелээн. «1976 чылда бугурадылганын ажыктым болгаш ажылдык шынарын бедидер дөм, улус ажыл-агый планын чедипшкенин күөсүлдүрүш дөм Бүгү-эвилелдин социалист чарыштын дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ның Министрлер Чөвүлелиниң, ВПС-тиң болгаш ВЛКСМ Төп Комитетинин доктаалы ол бригаданың кежигүнери республика солуннарындан номчул танышкан, ол доктаалды экин-биле дөдир, ажаа харыс кылдыр моон соңгаар оон-даа артык бедик бугурадылганын ажылдаарын хүлээлгенин турарлар.

В. ЧАДАМБА.
ЧУРУКТА: СЭКП-ниң XXV съездинин делегаты А. Ельшоваң бригаданың мурнакчылары (он талашкында) И. Фейола, Р. Хафизова, Т. Шырап, В. Ооржак олардык доктаал-биле танышпн турары.

СААЛДА ӨЗҮП ТУРАП

— СЭКП-ниң XXV съездининге күш-ажылчы чедипшкенин-биле уткуур дөм, бистиг республиканың улус ажыл-агыйын бугу-ле адырларын ажылдакчыларын 1976 чылда улус ажыл-агый планын чедипшкенин күөсүлдүрүш дөм социалист чарышты иделкейг кииркен.

«Тыва тудуг» трестин № 45 тудуг эргелинде СЭКП-ниң XXV съездининин делегаты Августа Иванова Ельшоваң удуртканы коммунист күш-ажылдыг шеверлекчилер бригаданын кежигүнери 1976 чылда план өзүзгар 50 мун рубльдин тудуг-монтаж ажылдары кымыр хүлээлгенин аде көрүп, чылдың төңүзүнге чедир 57 мун рубльдин тудуг-монтаж ажылдарын чүлө «эки» демлекке кылдыр деп бедиктиг социалист хүлээлгени алган. Бригаданың кежигүнери амгы үдө бо чылдың март айында планга киириштер ажылдап

ферманың сүт саалдазы өзүп турар. 180 ажыг инектен хүндө 1000 килограмм хире сүтү саап ап, оң 1400 килограммнын күрүмөгө сандып турар. Сөүлү медээ өзүзгар алырга, ферма 30 тонна сүтү күрүмөгө саткан. Ол эртек чылдың бо үезинде хей.

Дөргүн ферманын саанчыларын аразында социалист чарыштын мурнуку одуруунда ССРЭ-ниң Дээди Совединин депутатды Монгуш Адым-кис торуп, быззалаан ол тос илөөдүн хүндө 200 килограмм сүтү саап ап турар. Ондар

Дүктү он сес илөөдүн 190 килограмм ажыг сүтү саап ап, илгик черде чоруп орап.

Ондар Холага баштапкан инек кадарчылары кышкы үдө саалдазы биче-даа кудулатпас дөм инектерин ажаалда, чөмөрлөгөниге кичээлгейин салын турарлар.

Бүгү-эвилелдин социалист чарыштын дугайында партия болгаш чээктиг доктаалын коллектив кежигүнери танышкан, ажаа иделкейг кииркен, 1976 чылдың планын онаалдаларын күөсүлдүрүш дөм кызым-мак ажылдаарын хүлээлгелер.

Т. ХЕРТЕК.
Чөөн-Хемчик район.
СЭКП-ниң XXII съездинин атыг совхоз.

ЧАСКЫ ХОВУ АЖЫЛЫНГА

«Тыва» совхозун Найраал салбыры ону беш чылдың баштайгы хову ажылынга мурнуку хой-даа чаштан хынамча-дык белеткелип турар. Тараа культуразынын үренин шунту четир: 300 тонна кызылтас, 170 тонна сула, 220 тонна арбай үш-үш улаа аргылаттынган, ам чүтөс хоранынары арткан.

Уренин арыгаашкынынга «ОС-3» дээр ийи машинамын бугурадылганын ажылдаан Сергей Ламажык, Иргит Серемжаа, Мандрок-оол Биче-оол, Хомуш-уу Катангы оларын мактар.

Чаагай дүжүттү өстүрүп

алынганы чөмшчидилге улуг ужуру-дугула. Бо хүннерге чедир 1116 тонна едкети хынамча-дык шөүлөдө чедирген. Ол ышкы салбырын складиныга 500 тонна (кызыл-хөмүр хевирин) минералдыг чөмшчидилге бар.

Бо чылын өскөртөн картофель үренин база сугаалам-кес болган. Эрткен чылын салбырын ногазын, ылангыч картофели мурнуку кайы-даа чылда эки үгөн.

Часкы хову ажылынга белеткеп талазы-биле чедир кызылмайын турар чамдык чүлө-деран база демдеглээр херек.

Органиктиг чөмшчидилге өвөр тур шай чүтлө 40 хуу күөсеттинген. Тарылгага чедир ам-лаа үс бар дөм-ле, ажаа ажылдадып турган тракторларын өскөрт чарлактарын келген чөмш.

Минералдыг чөмшчидилгени салбыр чыл бугурап ажал-лап келген. Химиктиг чөмшчидилгени чажарыга чалгыс «РМ-3» машина бар, ону бугурадылганын ажаллап шыда-байн-турары чөмш. Ол ышкы тракторлар, көдө ажыл-агый машиналары сеп-төрүнчиге графика, артык кектер чөгүндан, чогуур өдүр-де күөсеттимейн турар.

С. ЧЮДУК.

ХОЙЖУНУН ИНДИРИ

САРАДЖА ХОЙНУН А Ч Ы З Ы

Хойжулаан он дөрт чымынны сөөлү чымынны сараджа уксаалыг хой калаар келдим. Он утунда бистин черини хой-биле хайнакташтырган турган чүе. Ичанган эс-инде элөөн берге турду: чаа хайнактар агаар-бойдука, ойт-сигенге доразна чанчыга бербес болбай. Он улам-дан чаш малдын хорамчалы улут, хойларын дугу база шоолут эвес турду. Ук уксаа ам харын быжым келди.

Доозукчу чылда төрүүн чус хойга онааштыр 104 хураган доруктуруп алды. Бистин Тес-Хемге, малайгыт Ак-Эрикке мындыг көргүзүп чедип алдыр белем эвес. Мен бодалымга сараджа уксаа бистин черге таарым хире. Он утунда өткөндөн бээр дүк азынн база куус-сидиг турар алдымыз. Төсүк беш чыл панын хуусааган чартык чыл эрте куусидикенимни ачы-ын база-ла хойнуу уксаалыг экижидер деп бо-доар мен. Беш чыл панын 333 хураганни ар-тыкка алдым. Ам ону беш чылдын чыг-бүрүтүдө төрүүн чус хойга онааштыр чүе эвес хураган-даа, хой бурун-ден 2,4 килограммдан эвеш дүк-да албамн хүдзөнтөн мен.

Чаа хайнактарын үндүрүп алдыр болгаш ук черге чан-чыктары — көчүт берге айттыр, мындыг түрүкчө чам-дык кадарчылар эртемдеринин негеделерин доду хандыр-байн бээр таарымталар бар. Ук эртемдерин мал оолдана-кынынын, хой кыргыздарынын болгаш тарып боозадыга үе-инде келген, ийн-бир ай болгаш Москвалык дедир өптөр. Мындыг болганда оларын дуржулга кылды, эртем ажылы чо-рууду турар колданыр кинтиги-биле чартык чыл хиреле хайнактар чок артар. Ол үеде хой каттыкыл-даа, хойжулаа солук-даа турар. Демекселер база көчүр үелеринде дол-дуртумайн барылалар. Бо бүгүндө эде көрү чүтүзү.

Сараджа бисте ам-даа шуут турмушчулам, бо талам-биле азынн уламчылар турар. Малайчыларын аразында ийн-бүрү чугаа ичанган хой: махаары-даа бар, бактары-даа бар. Мен-не сараджа малдам чүгөр көргүзүлгөн чедип ап, орден-хавыла-биле шаңнаттым. «Москвичин» бедик оочур чок сактып алганымда сараджамн салдыр бар деп бодалар мен.

Бадаймы Белектей бистин хойжу бригадымыста партбөлүк ууртукчу, а мен район Советинин депутат. Хой кадар-башман хой-нигинин азынн чыгар кырып чор бис. Ам доозук оолдот эгелен. Онү беш чылдын баштайгы чы-лында чыгыш-даа хураган хоратас дөм шүдүргү ажалдып тур бис. СЭБН-нин XXV съездинде белемиз ол.

Д. ОРУС-ООЛ,

«Ак-Эрик» колхозун хойжуу.

«Малдың болгаш куштун амгы ук-сааларын сайзыраңгайжыдар, бедик продуктулуг чаа уксааларын тургузар талазы-биле селекция ажылын эки-жидер. Колхозтарның, совхозтарның болгаш көдээ ажил-агыйның өске-даа

бүдүрүгелеринге эртемниң, техника-ның болгаш мурнакчы дуржулганың чедишкенин калбаа-биле шиңгээ-дири хандылар».

(Нарынын XXV съездинде СЭБН ТБ-нын Төлөөлелин-ден).

ДУРЖУЛГАНЫҢ ТҮҢНЕЛИ

Чурттуу эът комбинаттарыне колхоз, совхозтардан дуржулганын турар хойнуу 40—50 хуузу ортумактан кууду куштун болуу турарын РСФСР-нин Көдээ ажил-агый министрствозунун эртем-техникниң чөвүлени демекселер турар.

Эртен чылын Танды рай-онна хой ажилында дуржулганын кыдыг болгаш-мыл? Күрүнеге дуржулган тур-ган хойнуу ортумак ден-дизи 43 кг болган. Очарын күтүз 20,8 хуузу эң бедик болгаш бирги категори-янын кылдыр хүдзөп ал-дынтан. Тока атыг совхоз-тун күрүнеге дуржулган хой-нуу 1,1 хуузу. «Револю-циянын чалбыкы» сов-хозтун — 7,1 хуузу эң бедик категориянын кылдыр дуржулганын. Кызылдын эът комбинатында Тока атыг совхозтан күрүнеге дуржулганын хойнуу 73,9 хуузу, а «Революциянын чалбыкы» совхозтан кир-ген шээр малын 52,4 хуу-зуну күжү ортумактан кууду болгаш артан болган. Күрүнеге дуржулган эки семиртип албайн сарджа, эът бүдүрүлгенин амгы негеделерин дүшүптер тур-ганы билдингир. Он ула-мынан районун ажил-агыйлар 1975 чылда 73 муу рубль карымталыг бол-ган. Бо бүтү колхоз, сов-хозтарын болгаш райуус-комун көдээ ажил-агый эртемдерин ууртукчулар-нын, тускай эртемдерин-ринин талазында уксаа-жылдыга ажилыкче кич-көөтү ам-даа кошмак дээрин болтыккан.

Тыванын Көдээ ажил-агый дуржулга станция-нын дуржулга-бүдүрүгө ажил-агыйында чамдык дуржулгаларын кылдыр чо-

руткулалар. Ол шинчиле-лерин сорулгазы болза, бирөөдө, Тыванын бай-далына таарымшал болгаш райончуткан уксаалыг хой-ларын тургузар болур. Ийнде, отту колхоз, совхоз-тарга кылдыр ап болур ажил калбааларга хойнуу тургузуу, азыраарынын бай-далын өрөтүп көрү болур. Мындыг калбааларга онгача-ларны, чам каан бөөр шатжаларын ажиллап болур. Ажилды иччаар организастан турган хой азынн бүдүрүлгенин дүгелдип, ону көндүр-генин аргаларын тып ап болур. Уште, ажил-агый-лар азынн хой семиртип азыраар черлерин кылды-рынн аргалыг дилээр.

Салынган сорулгалары күсүдери-биле Тес-Хем рай-онун «Ак-Эрик» колхоз-тундан 60 баш сараджа хайнактар сактып алган бис. Айткан бөдүкү станция-нын бөдүдө дуржулга-бү-дүрүгө черинден метчелер алган. Оларын семиртип азыраарынын хуусааны 1975 чылдын август 16-дан ноябрь 16-га четкен. Ол хуусаа ийн үеде тарым. Он бирги чартык август 16-дан сентябрь 16-га, а ийнги чартык сентябрь 16-дан ноябрь 16-га чедер. Азыраалда тургускан малды чергеринин чурму баштайгы айда шөөр мал 17 ай панында хүн-де чир чеминге: ногаан массаны 19,5 хуузу куку-руза сыман 3 хуузу, ситен далаанын 41 хуузу, комби-корнуу 27,5 хуузу, сула кукурузу 9 хуузу бээр. 1975 чылда төртүтүгөн хураганарын бир ай дур-гузуда чергеринге но-гаан массаның 79,8, куку-руза сыманың 3,1, ситен

далганын 43, комби-корнуу 23,1, сула куку-рузу 11 хуузу чыгаргал-тыган. Он түнелинде ав-густ 16-дан сентябрь 16-га чедир семиртилген турган Красноярск хайнактарын бирөөн-ле 9,2 кг немээп-хонукта ортумак немелде дендизи 297 грамм болган. Алтай хайнактарын бирөө-н-ле 7,6 кг немелдедиг, хонукта немелде дендизи 245 грамм, а сараджа хой-нелерин чангызы-ла 5,3 кг немээп, оларын хонук-та немелде дендизи 171 грамм болган.

Красноярск хайнактар-нын бир центнер немелде дендизинин бот-эвези 77 рубль 28 копейка, алтайнык — 90 рубль 98 копейка, а сараджа хайнактарын 120 рубль 60 копейка болганын экономиктиң анализ көргүс-көн. Моон алгаш дендизерге, сараджа хайнактарын бир центнер эдизин бот-эвези өскөдөрүннүн хой болуп турар-дыр.

Красноярск хайнактар-нын бирөөн-ле ажил-агый-га 7 рубль 05 копейкени арыг орулгазын кирип ту-рар. А алтайнык — 3 рубль 78 копейка, сараджа хай-нактар 1 рубль 45 копейк кирир. Ийнги болганда сараджа хайнактарын кирир арыг орулгазы өскө породаларындан 4,8 — 2,6 катал эвеш-тир. 1974 чылда төртүтүгөн красно-ярск хайнактарын орул-галың 99,2 хуу, алтайнык 54,8 хуу, сараджа уксаа-нын — 24,1 хуу болганын тускай саналыктар бол-тыккан. Красноярск бо-лунуң хайнактарынын би-розиян чергерин азыраар-та, он немелде дендиз ал-дырыга 6,73, алтайныкы — 8,15, сараджа уксаага —

11,69 чам единичанын чар-гылаан. Сараджа уксаа-нын хайнактарына хой чам единичаны чаргыда-тыганын үстүндө чижектеп илден-дир.

Бөдүүн хевирин хой азыр, чергер чергерин-ге Красноярск болгаш Ал-тайнык хайнактарын се-миртип тургузуу азыраарына 30—40 хүн негеттине-р болза, «сараджа уксаа-нын» хайнактарын болгаш хура-ганарын өстүрүгө оон-да уузу хуусаа черек.

Бөдүүн хевирин калба-ларынга тургузуу азырап турган нарын дүк ула-нымынныг хойлардан хой немелде дендиз алдып-ганын үстүндө сан-чура-галар көргүзүп турар. Ийн-диг болганда Тыванын эр-эвезинин колхоз, совхоз-тарына нарын болгаш чар-тык нарын дүктүгү ула-т хойларын тургузуу азырап болурун аргалыг тургу-зунуп келген. Малды ич-чаар ажаап, чергеринин кол үнеленин — быжыг бол-гаш чечир саным чам баа-зынн тургузуп алдыр болур. Ичанган алгы-ан-гы мал чечир културалар-нын тарып өстүргө, элбек ногаан массаны ажаап, бе-леткеп алыр черек. Оон-би-ле казы културалыг ода-ларын организастан, ола-рын тыптып алдыр чугула-Республиканын муруну зо-намынга малды олардып семиртир эки чөрдүр, ола-рга холуксаалыг черме-рин шоолут эвес-даа болза бедей бээр негеттине-р.

Д. ДАШЕВ, Тыванын Көдээ ажил-агый дуржулга станция-нын улуг эртем ажил-данчысы, көдээ ажил-агый эртемнеринин на-диды.

СПЕЦИАЛИСТЕРГЕ ИДЕГЕЛ

Бистин «Тере-Хөл» колхозта хой ажилы чугула чери эден турар. Эки уксаанын бүдүрүкчү колхоздары-даа бар. Ичча-лажок сөөлү чылдары колхозта хой ажилы эки сайыра-байн турар. Он чыдагалым, мен бодалымга, колхоз ба-лаар черини болгаш тускай эртемдерин хой ажилы ийнги черини айттыр кылдыр көрүп турарым.

Республиканын колхоз, совхозтарын хойжуларын ийни-нин малын хур кыдагалдып алыр дөм шүдүргү ажалдып келген. А бис кышка канчаар белектенген бис?

Малдын чыгы семиртилген организастаны сула. Та-рып боозадыга үеинде алаа хойжуларын боттарынын-даа, специализирин-даа талазында кичкөөтүл чептес болганын-дан ол чугула ажилды өрөтүлөп калган. Уксаалыг бүдү-рүкчү колхоздарын ажалып турарымыз-сөөктөхтиң не-геделер дүшүпсө. Он алгыда малдын төрөл уксаалын уэр-ужурут болбай, ону тооба-тыр бис. Чамдык малчылар 100 хойга онааштыр хой хураган алыр бодал-биле колхоз-хура-ганнар арттырып алыр чорук шын эвес. Он түнелинде бир хайр чептес хойлар оолдот эгелээр, оларын төдү артан бол-ган чыдагы болур-дур. Хураганарын эр-кызын, он-чуу-зун чеге ылгапкан, сан барымдалап уэр таарылгалар ба-ла бар. Он уламын колхозтун хойларынн продуктулуу кууду дендизде.

Айтылган чептестерин ой-шанда чылтапканындан эир чылгы хураганнар ам чудал эгелээр. Чыкээлдерге, Алды-Балыктыг Михаил Чадановын колданын 50 баш өггөн. Баргы деп черде Андрей Самданн хойлары база чууал ту-рар. Кыштагалыкында сула белектенгенустиң түнелди бо-дур.

Моон мурунда чылдары бир хойдан-на 1500 грамм дүк-тү кырып ап турган боозука, ам уксаалыкында ажи-лынын кошмак тургустунганын 800-900 грамм хире-ле дүктү хой бүдүрүлгенин ап турар-дыр бис.

Бистин «Колхозушта мал ажилың сегидер талам-биле чогуур хемчелерин көдээ ажил-агый специалистерин алыр бөөр деп идегелим.

Д. ЧАП,

хойжу.

УЛЕГЕР ДОМАКТАР

Хойлук кижи каас, Инектиң кижи төдүт. Чоптүг сесте буруу чок, Черемде сөөк чок. Кижэ өгөр, Кидис шөйдүр. Кидистин экин салыжына,

Бижинин экин бүдүжүндө. Эриг кидисте дамды чок, Эпиги чыда чыгы чок, Койкайга хой кадартып, Хопчуга сес дандытпа. Чугаа көүздөдү, Хой ирады. Чыткан хой тургуспас, Чустуг ситен сый баспас. Хойлук кижи чылыг, Кожалыг кыс каас.

ЭРГИМ НОМЧУКЧУ

Хойдан хой ээтин, дүктү, кешти болгаш хураган-ны алырда, оон уксаанын экижидер билдингир. Бо ажил силерин районунда, ажил-агыйларда, колданырда канчаар боттанып турарың, черде ынчаш силерин манаа хамаарыштыр бодалыңар чул? «Хойжунун индирин» суурунгар, бригада-чарга, өг-бүлөңерге сайгарып көргөш бистин солу-нуусче бижиринерин диледивис.

Түс черге таарышкан

Тыванын бөдүүн дүктүгү хой-ларын шинчиле болгаш эки-жидер ажилыңа эгелен. 1934—1935 чылдарда А. В. Расторгуев ТАР-нын сес ко-жуунарына. 1937—1938 чылдарда И. П. Баскаев, Чим-ба олар Чон-Хемчик кожуу-га, оон соонда Ч. Х. Байкова, Дуксаева Танды болгаш Чон-Хемчик кожуунарга шинчи-лел ажалдарын чортукулалар. Он түнелинде тыва хойлар моол хойларга чок дээрн то-дартыган.

Тыва хой ук черин берге агаар-бойдука таарышкан турган. Кыштын согууда-ла кылын харын каан өткөп, чайын ичинде-даа кураг хо-буларга дөвөдөп чанчыгып калган. Он ортумак дендизи 40—45 килограмм, дүгү 1,5 килограмм чедип турган. Дүс-түн 80 хуузу чок эртен,

чугаа 20 хуузу — чылган. Бу-рат болгаш моол хойларын чөгү тыва хойга четтес, ор-тумаа-биле 65—75 хуу. Тыва араат кижэ зоотехникийн үн-дизинерин билбес-даа, хой-нуу боткурал, дүктүгү бол-гаш сүтүгүн арттырып ап чораш, чус-чүс чылдар дур-гузуда оон уксаанын экижи-дин келген дээрн бо чижек-терден келди.

Бөдүүн дүктүгү тыва уксаа-лыг хойну, малайгы муруну районнарда, өстүрери — чугу-ла айттырларын бирөөн. Тарыкта шөлү эвеш болгаш, малга чам белектээри берге черге олар муздаас, азын-бу-ру азырааларга белем алысас-ол малды өстүрери черге таа-рымчалыг. Ол дөргө чүгө эр-темин негеделер эвес, харын, үнелет чам болгаш чиг өт-тир. Ук уксаанын хонун хойар-

тап келген бо ажилды дүр-делеринин чугулазын башка-кап турар. Бөдүүн дүктүгү тыва хойларын нарын дүктүгү хой-лар-биле Монгуш-Тайгадан өскө райондарын дөргөсине хай-накташтырган турган. Мындыг болганда бөдүтү тыва хойну тыкары берге.

1967—1968 чылдарда ол хайнак хойларын чамдыкын бөдүүн дүктүгү хойлар-биле ба-ла катал тыкажыткан. Ол хой-ларга уксаалыкында ажилы черулар дугайында кыдыг-даа айттыккын амдымында чок. Ол туржук оларын-даа, тай-накташкына кирбейн арыг арткан хойларын-даа продук-тулуу, ажилыктын сөөлү чөдөр чыл дургузуда чангыс-даа ка-тап шинчилеттинмен.

Түс черин бөдүүн дүктүгү хон өстүрүгө кичкөөтүл кийи-даа ажил-агыйларда ко-н-чү сула. Ол уксааны кам-ча-ларын болгаш катал тургу-зарынын ажилы улут болганда, шинчилел ажилдарын дарыг чөдөр болгаш индиринг дөмчелерин алыр негеттенин келген.

К. ЧАШ,

мурускажыдылга катты-нышымынын кол зоотехни-ги.

Ундезилекчи

Федор Иванович Вовченко селекциясир бөдүүн күзөп чорал. Иччаалы-даа он күзөп чорал дыйн эрэ соксаткан. Дөмчөгү киржип чорал, ол доозукчу белек ол төрөк, чирине ээ чынып келген. Мур-нуу бөдөл чорал күзөп, оон-ко ээтери — эртемдер, тускай эртемдер-биле казы күзөпкүн киришкен. Селек-циясирин ажилы чейинки-биле бөдүлгөн.

1948 чылда алтай уксаалыг хойларын чире иртин дүктүгү тускай уксаа кылдыр чыдаан. Оон үндезилекчери Күрүм панадарынын лауреаты болганар. Оларын аразында Федор Иванович Вовченко ба-за бар.

Алтай крайнын Рубцовск рай-онун «Советтер чурту» ко-хозта Федор Иванович Во-вченко ууртулгазы-биле ал-тай уксаалыг хойларын чырап ажил ыл дургузуда сайыра-дып келген. Федор Иванович ол ажил-агый хой чыл дөмчөгү болуп ажиллап тур-ар. Ол ам селекциясир. Күз-ажалык Малайгы, РСФСР-

С. ДЕЛЕР,

зоотехник.

ЧУРУКТА: С. К. Тока аттыг сов-хозта красноярск уксаанын дөрт

харлыг кошканы. Дендизи—150 кг, дүгү—26,5 килограмм. Б. БАЛЧЫРЫНЧЫН Фотозу.

ХОЙЖУНУН СӨЗҮ

айтырдым.

— Мында чыгыт чок. Моон мурунда чылдары бистин сов-хозка красноярск болгаш ал-тай уксаанын чартык нарын дүктүгү хойларын ажаап, өстү-рүп турган чүе. Совхозтун олар-белчиринге, дендизер байдалыга элтей уксаанын хойларын таарышкан. Олардан алыр продукция эвеш болуп турду. Ичанган красноярск уксаанын хойларын арттырар. Мен кадарып турар хойларым база ол уксаанын. Малдын уксаанын экижидер талам-биле совхозтун тускай эртемни-лери чамдык ажилдарын кы-лып чоруткан. Бирөөдө, тарып боозадыганын экижидер. Ону кайы үеде, кыдыг хуусаада чөдөрларын чурумчуткан. Бир кол чүе — малды класс ажи-биде шын үзери, үчөт-өтчүтү дөмчөгү кылдыр болур. Мэн хойларын баргы болган ийи-кыстын чыдаган хамааржы. Ола-рын продуктулуг төрү бедик — деп, хойжу ханылазы.

Эртен чылын ол төрүүр чүе дүктүгү хойдан-на 85 хураган-ны, хой бүдүрүлгенин 2,7 кг. дүктү кырып, байг эвеш түн-дизин көргүскөн. Ичанган со-циалист чарыштын тилек-чилерин бирөөн болуп, «Со-циалист чарыштын тилек-чи» деп черек демдээ-биле шаңдаткан.

Анык хойжу бо чылын 100 хойдан-на 90 хураган алыр хүдзөгелит. Ам хон төрүп эгелээр.

К. НОМБУ.

Данзылаары чугула

Чаа төртүтүгөн хураганнар-ын доразна данзылаары бол-ган экижидер чугула. Бо ажил ылавын уксаажылдыга улут рөлдүг.

«Хойну тарып боозадыры-нын болгаш хураганарынын алымын» деп дептерин тус-кай майык бугулар пардан каан болур. Ону райондарын бүдүрүгө эртемдеринин колхозтар болгаш совхозтар сактылап алып ужурут. Алаа хойнуу дугаары, он-чүзүтү, наам-хары, ол хойну тарып боозадырында ажиллап кош-карларын дугаары, таран хүнү, хураганын төртүтүгөн хүнү, алаа тыныскап дугаары, ден-дик, он-чүзүтү, ийне азы ийне эвеш эр-кызы, негеделер үзөлдө дендиз чергелит чүгүл-дөр кирер.

Көдөм бүрүзү мындыг дан-зылар турар ужурут. Бир эвеш хураган азы хой элген, сактылган, ажилатынган бол-за, даныга база демделеп каар. Кадарын кижэ дан-зыдан тарып боозадыры-нын шилерин, таран кижини болгаш ара салганынын азы кызыраанын чыдагаларын оон доразна-на билип аптар. Ху-раганны үзөлдө демдиз даныга оларын кызын, дүгүнүн шы-нарын, негеделер айланынган ту-рар.

(Әгези 1-ги арында).

Ш ы н

